

de bu hususa temas ederek düşmanla yapılan antlaşmanın garantisini olarak rehine teâtisi yapılması ve bir taraf rehinelere öldürdüğünde diğer tarafın da aynı uygulamada bulunabileceğinin hükme bağlanması durumunda düşmanlar müslüman rehinelere öldürseler bile düşman rehinelere öldürüleceğini belirtir. Çünkü rehine suçsuz olup antlaşmaya aykırı davranan onlar değildir. Zira Cenâb-ı Hak kimsenin bir başkasının yükünü çekemeyeceğini, onun yaptığından sorumlu tutulamayacağını bildirmiştir (Fâtır 35/18). Ancak rehine düşmanın güçlenmemesi için geri verilmeyip zimmî statüsünde bırakılır, çünkü bu durumu kendileri de baştan kabul etmiştir (*el-Mebsût*, X, 129).

İslâm'da savaşın meşruiyeti temelde mukâbele bi'l-misl kavramına dayanmaktadır. Mekke döneminde müslümanların savaşmaları, kendilerine yönelik zulüm ve haksızlıklara silâhla karşılık vermeleri yastıktı. Hicret sırasında bu konuda nâzil olan ilk âyette kendilerine savaş açılan müslümanlara uğradıkları haksızlık sebebiyle savaşa izni verildiği belirtilmektedir (el-Hac 22/39), daha sonraki bazı âyetlerde de savaşı ilk olarak müslümanların değil müşriklerin başlattığı ifade edilmekte (et-Tevbe 9/13) ve müslümanların kendileriyle savaşanlarla savaşmaları, ancak aşırı gitmemeleri emredilmektedir (el-Bakara 2/190). Düşmanın tecavüz ve haksızlığı savaşın yani mukabelenin meşrûluk sebebi olduğu gibi meşrûluk sınırının aşılması, bir haksızlık giderilirken yeni bir haksızlığa yol açılmaması hususunda hassasiyet gösterilmesi istenmektedir.

Fıkıh âlimlerinin kendi dönemlerindeki şartlar çerçevesinde mukâbele bi'l-misl konusunda ortaya koydukları görüşler değerlendirildiğinde, ilgili âyetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ile toplumun maslahatı doğrultusunda sonuçlara ulaşırken misilleme ve karşılıklı adalet ölçüleri ve zaruret sınırlarının gözetilmesi, haksızlıktan sakınma, suçların şahsiliği ve dolayısıyla suçu olmayanların cezalandırılmaması, verilecek karşılığın uğranılan zarara uygun olması gibi temel prensiplere bağlı kalmaya çalıştıkları görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "mukâfâ'e" md.; İbn Mâce, "Ahkâm", 17; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 340-346, 404-413; II, 496-518, 550, 568-569, 727-731; İbn Hişâm, *es-Sire*, I, 601, 654-657; II, 44-45, 91, 95-96, 169-172, 220-221, 233-241, 279-280, 289-297, 612-613, 619-620; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 31, 535; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1344, IX, 132; Se-

rahsî, *el-Mebsût*, II, 185, 199-200, 204; X, 92, 129; XI, 50; XII, 118; XXVI, 126, 133-136; a.m.f., *Şerhu's-Siyerü'l-kebir* (nşr. Abdülazîz Ahmed), Kahire 1972, V, 1789-1791, 2134-2135, 2142; Es'ad b. Muhammed el-Kerâbîsî, *el-Furûk* (nşr. Muhammed Tamûm), Küveyt 1402/1982, I, 82; Kâsânî, *Bedâ'î'*, VII, 150, 168, 246; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesir*, I, 200; Kurtubî, *el-Câmî'*, II, 354; Nevevî, *el-Mecmû'*, VII, 382; X, 177; XIX, 314; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347, II, 86; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), VIII, 329-330, 494; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in*, II, 123; IV, 26-27; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II, 592; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, II, 228; VI, 166; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (nşr. M. Zühayr eş-Şâvîs), Beyrut 1400/1980, V, 224; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, VIII, 139; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, Kahire 1315, IX, 274; Şelebî, *Hâşiye 'alâ Tebyîni'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, I, 285; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtâşarı Halil*, Bulak 1318, III, 143; Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Haraşî* (a.e. içinde), VI, 16; Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, I, 192; a.m.f., *es-Seylü'l-cerrâr* (nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyed), Beyrut 1405/1985, II, 101, 103; IV, 560; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 66; *Mecelle*, md. 19, 25; Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku*, İstanbul 1941, s. 302, 321-323; Louis Le Fur, *Devletler Umumi Hukuku* (trc. Şinasi Z. Devrin), Ankara 1942, s. 470-478; Zeki Mesud Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, Ankara 1951, II, 372-375; İlhan Lütem, *Devletler Hukuku Dersleri*, İstanbul 1958, s. 659-687; Yılmaz Altuğ, *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul 1968, s. 13, 71, 198, 200, 212, 216-217, 231, 233, 241-243, 250, 252, 255-258; Muhammed Bahâeddin Bâşât, *el-Mu'âmele bi'l-mişl fi'l-kânûni'd-düveliyi'l-cinâ'i*, Kahire 1974; Ca'fer Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-alâkâti'd-devliyye fi'l-kânûni'd-düveli ve fi'ş-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1401/1981, s. 261, 271, 272, 273, 284-286, 291, 710-711; Asım Câbir, *el-Vazîfetü'l-kunşüliyye ve'd-diblümâsiyye fi'l-kânûni ve'l-mümârese*, Beyrut 1986, s. 200-205, 232, 681-686; Semûhî Fevkalâde, *Mu'cemü'd-diblümâsiyye ve'ş-şü'ni'd-devliyye*, Beyrut 1986, s. 350-351, 366-367, 372; Gülören Tekinalp, *Türk Yabancılar Hukuku*, İstanbul 1988, s. 19-21; Ergin Nomer, *Devletler Hususî Hukuku*, İstanbul 1988, s. 330-337, 442-444, 462, 481, 483; M. Abdül-mün'im Abdülhâlik, *el-Cerâ'imü'd-devliyye*, Kahire 1989, s. 229-247; Muhammed el-Lâfî, *Nażarât fi ahkâmî'l-harb ve's-silm*, Trablus 1989, s. 108-109, 111-113, 328, 357, 390; *Documents on the Laws of War* (ed. A. Roberts - R. Guelff), Oxford 1989, s. 15, 188, 209, 222, 284, 342, 400, 416-419, 470, 480; Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul 1996, s. 325; Aysel Çelikel, *Yabancılar Hukuku*, İstanbul 1998, s. 56-63; Aslan Gündüz, *Millîterarası Hukuk: Temel Belgeler-Örnek Kararlar*, İstanbul 1998, s. 45-51; Osman Cum'a Damiriyye, *Uşûlü'l-alâkâti'd-devliyye fi fıkhi'l-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Amman 1419/1999, II, 861, 864-868, 1139, 1215; Ahmet Özel, "İslâm Hukuku ve Modern Devletler Hukukunda Mukabele Bilmisil / Misilleme / Karşılıklılık", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 5, Konya 2005, s. 49-66; *Mv.F.*, XXXII, 264.

 AHMET ÖZEL

el-MUKÂBESÂT

(المقَابَسَات)

Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin
(ö. 414/1023)

felsefî, dinî, ilmî ve edebî konularda şahit olduğu sohbet ve tartışmaların tutanağı mahiyetindeki eseri.

İslâm ilim, düşünce, kültür ve medeniyetinin en parlak bir döneminde yaşayan, IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısında Bağdat ve çevresinde felsefe, din ve ilim alanları ile edebî konularda yapılan sohbet ve tartışmalara tanık olan Ebû Hayyân et-Tevhîdî, 360-390 (970-1000) yılları arasında tesbit ettiği bu zengin birikimi bir dostunun isteği üzerine hayatının sonlarına doğru ortaya koymuştur (*el-Mukâbesât*, s. 54-55). Eser felsefeden mantığa, kelâmdan tasavvufa, dilden edebiyata kadar dönemin felsefî ve ilmî otoritelerinden yapılan alıntılardan (mukâbesât) oluşmaktadır. Tevhîdî, söz konusu toplantılarda dinlediklerini olduğu gibi aktardığını ya da içeriğine sadık kalarak onları kendi üslûbuyla naklettiğini veya sözü edilen âlimlerin eserlerinden konuyla ilgili iktibaslar yaptığını anlatır (*a.g.e.*, s. 282).

Eser bir mukaddime, 106 mukâbese ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Kâtib Çelebî alıntılarının sayısını yanlışlıkla 103 olarak vermiş (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1778), Brockelmann da bu bilgiyi aynen aktarmıştır (*GAL*, I, 283; *Suppl.*, I, 436). Alıntılarının eli dördü Tevhîdî'nin hocası Ebû Süleyman es-Sicistânî ile ilgili olup bu durum eserin yarıdan fazlasının Sicistânî'nin felsefî görüşlerini yansıttığını göstermektedir. Sicistânî, Fârâbî'nin talebelerinden olan ve hocasının ölümünün ardından Bağdat mantık okulunu temsil eden Yahyâ b. Adî'nin öğrencisidir. Bu sebeple Tevhîdî, eserinde hocasından dinlediklerine veya doğrudan hocasının kendisine yazdırdıklarına çok geniş yer ayırmıştır; başka düşünürlerin görüşlerini aktarırken de sık sık hocasına göndermelerde bulunur. Tevhîdî'nin bu eseri, Fârâbî'den sonra İbn Sînâ'ya kadar geçen yarım asırlık sürede İslâm felsefesi alanında kimlerin yetiştiği ve görüşlerinin nelerden ibaret olduğu konusunda başlıca kaynak niteliğindedir. Bunun yanında *el-Mukâbesât* Ebû'l-Feth en-Nüsecânî, Ebû'l-Abbas el-Buhârî, Ebû'l-Hayr el-Yehûdî, İbnü'l-Hammâr, İbnü's-Semh, Ebû Bekir es-Saymerî, Ebû Zekeriyâ es-Saymerî, Ebû Muhammed el-Arûzî, İbn Zür'a, İsbâ b. Ali b. İsbâ, Gulâm-ı Zühâl, Ebû Bekir el-Kumsî, Ebû İshak en-Nusaybî, Nazîf er-

Rûmî, Vehb b. Aş gibi müslüman, hırstıyan, yahudi ve Sâbîî âlim ve düşünürlerinin çeşitli konuları nasıl bir hoşgörü ve hürriyet ortamında tartıştıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Arap edebiyatında Câhiz'den sonra en parlak üslûp sahibi olan Tevhîdî, "filozofların edibi ve ediplerin filozofu" olarak tanınmışsa da (Keilani, s. 45) kendine has felsefî bir görüş ortaya koymayıp sadece aktarıcı konumunda kaldığı için onu filozof değil başarılı bir felsefeci ve çağa tanık olan bir kültür tarihçisi saymak daha doğru olur. Tevhîdî, *el-Mukâbesât*'ta klasik felsefenin bütün disiplinlerine ait birçok problemi kendine has şairane bir üslûpla gündeme getirir. Onun felsefî meselelere yaklaşımındaki hâkim rengin Yeni Eflâtuncu doktrin olduğu görülür. Ancak problemlerin sistematik incelenmesinden ziyade söz ve üslûp güzelliği ön planda tutulduğundan eser felsefî olmaktan çok hikemiyat türündeki literatürü hatırlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, "Fârâbî'ye göre rasyonel düşüncenin eseri olan bir problem Sicistânî'nin topluluğunda üzerinde parlak konuşmalar yapılan bir konu mahiyetini almıştır" (de Boer, s. 157) şeklindeki görüşe hak vermek gerekir.

el-Mukâbesât felsefî terimlere geniş yer vermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Meselâ 90. mukâbesede yakından tanıdığı Ebû'l-Hasan el-Âmirî'den oldukça fazla felsefî fragman naklettikten sonra (s. 270-282) 91. mukâbesede 121 felsefe teriminin tarifine yer verir; bunları, gramerciler dahil olmak üzere dönemin birçok âlimine göstererek onların bu konudaki eleştirilerini almak istediğini, nihayet hocası Sicistânî'nin, "Temelde anlamı veriyorsa ifadedeki kusura aldırma" demesi üzerine bu terimlere kitabında ayrı bir bahis ayırdığını anlatır (*a.g.e.*, s. 282-300). Tevhîdî hocasının yanında, sonradan Batlamyus'a isnat edildiği ve VIII. yüzyılda Arapça'ya çevrildiği sanılan *Kitâbü's-Semere*'den söz edince Sicistânî, zamanının elverdiği ölçüde fizik ve metafizikle ilgili hikemiyat türünden 100 fragmanı ona yazdırır; o da altmış ikinci mukâbeseyi bu konuya tahsis eder (*a.g.e.*, s. 200-217). Bunlar felsefî açıdan olduğu gibi kültür tarihî açısından da önem taşımaktadır.

Tam nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Bibliothecae Academia Lugduno Batava, nr. 1443) bulunan eser, ilk defa Mirzâ Hüseyin eş-Şîrâzî tarafından taşbaskı tekniğiyle yayımlanmıştır (Bombay 1306). Hasan es-Sendûbî bu baskıda

tesbit ettiği hataları düzelterek ikinci bir neşrini gerçekleştirmişse de (Kahire 1347) bu baskıda da bazı hatalar bulunmaktadır. Tevhîdî üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan (1949) Muhyiddin farklı aralıklarla *el-Mukâbesât*'ın bazı bölümlerini yayımlamış (Abdülemîr el-A'sem, s. 197-200), eserin ilmi neşrini Muhammed Tevfik Hüseyin yapmıştır (Bağdat 1970, 1989). Ayrıca Daniel Watrigant *Al-Muqâbasât d'Abû Hayyân al-Tawhîdî* adıyla iki ciltlik doktora çalışması hazırlamış olup (Université de Paris IV-Sorbonne, 1974) II. cildi eserin edisyon kritiğinden ibarettir, fakat bu çalışma yayımlanmamıştır. Ali Şelak'ın gerçekleştirdiği neşir ise (Beyrut 1986) Muhammed Tevfik Hüseyin'in neşrine yeni bir katkıda bulunmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Mukâbesât* (nşr. M. Tevfik Hüseyin), Beyrut 1989; a.mlf., *Şelâşü resâ'il* (nşr. İbrâhîm el-Kilânî), Beyrut 1951, s. 45; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1778; Abdülemîr el-A'sem, *Ebû Hayyân et-Tevhîdî*, Beyrut 1913; Brockelmann, *GA*, I, 283; *Suppl.*, I, 436; İbrahim Keilani, *Abû Hayyân at-Tawhîdî*, Beyrouth 1950, s. 45-61; T. J. de Boer, *İslâm'da Felsefe Tarihi* (trc. Yaşar Kutluay), Ankara 2000, s. 157; K. A. Farik, "Abu-Hayyan at-Tawhîdî and His Kitabu'l-Mukabasat", *JC*, XXVIII (1954), s. 372-388; Mahmut Kaya, "el-İmtâ' ve'l-muânese", *DA*, XXII, 239-240.

MAHMUT KAYA

MUKADDES

(bk. KUTSİYET).

MUKADDES EMANETLER

(أمانات مقدسة)

Hz. Peygamber'le diğer bazı peygamberlere, sahâbe ve İslâm büyükleriyle Haremeyn'e ait eşya.

Önemli bir kısmı Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi sırasında ve daha sonra oradan getirilenlerden, bir kısmı devlet yetkililerinin satın almasıyla oluşan, bir kısmı da İngilizler'in eline geçmemesi veya herhangi bir yağmaya uğramaması için Türk askerleri Hicaz'dan çekilirken Medine müdafii Fahreddin Paşa'nın (Türkkan) İstanbul'a göndermesiyle Topkapı Sarayı'na intikal eden mukaddes eşyanın (emânât-ı mübâreke, emânât-ı mukaddese) 605 ade-di Mukaddes Emanetler Dairesi'nde, bazıları da hazine, silâh, kumaş ve kütüphane bölümlerinde bulunmaktadır.

Hz. Peygamber'e ait olan veya onun tarafından kullanılan eşyayı sahâbîler ve ar-

Topkapı Sarayı'ndaki hırka-i saâdet (iç mahfaza, Envanter nr. 21/2)

dından gelen nesiller büyük bir titizlikle korumuşlardır. Buhârî, "Hz. Peygamber'in zırhı, asâsı, kılıcı, bardağı ve mührü gibi taksiminden söz edilmeyen ve kendisinden sonraki halifelerce kullanılan eşyası ve vefatından sonra sahâbe ve diğerlerinin teberrük edegeldikleri saçları, ayakkabıları, kap kacağına ait bab" adı altında bir başlık açmıştır ("Farzû'l-ğumus", 5). Bazı rivayetlerden Ümmü Seleme'de onun bir miktar saçının (Buhârî, "Libâs", 66), Hz. Âişe'de bir hırkasının (*Müsned*, VI, 348; Müslim, "Libâs", 10) bulunduğu ve insanların bunlardan, Hz. Ya'kûb'un ağlamaktan görmez hale gelen gözlerinin Hz. Yûsuf'un gömleğini sürmesiyle iyileşmesi örneğinden hareketle (Yûsuf 12/93, 96) şifa ve teberrük amacıyla kullandıkları öğrenilmektedir. Sahâbe, Resûlullah'ın tıraş sırasında saç ve sakalından kesilen telleri muhafaza etmiştir; bunların bir tekine sahip olmayı bütün dünyaya değişmeyeceğini söyleyenler vardır (Buhârî, "Vuđû", 33). Hilâfet konusunda ihtilâf çıkınca Emevîler insanları kendilerine bağlamak için Hz. Peygamber'in minberi, hırkası ve sancağı gibi bazı eşyasına sahip olmak istemişler, bu arada Muâviye sonraları hilâfet sembollerinden biri haline gelen hırkasına 20.000 dirhem ödemiştir (*DA*, XVII, 375). Ömer b. Abdülazîz'in, odasının yanındaki odada yer alan Resûl-i Ekrem'e ait hurma liflerinden örülmüş bir serir, içi hurma lifiyle doldurulmuş deri bir yastık, yorgan olarak kullandığı kadife bir örtü, büyükçe bir tabak, bir su tasi, bir elbise, bir el değiştirme ve bir sadağı ziyaretine gelen Kureyşliler'e gösterdiği rivayet edilir. Son Emevî halifesi II. Mervân'ın hizmetinde